УДК 371.11

Євгенія Тунік

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ МЕТОДІВ УПРАВЛІННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ.

Економічні, політичні та соціальні процеси, що відбуваються в українському суспільстві на сучасному етапі, викликають відповідні зміни в освітній галузі. Нормативно-правова база, на підставі якої будується система освіти України («Закон України про освіту», «Про загальну середню освіту» «Про загальноосвітній навчальний заклад»,»Національна доктрина розвитку освіти» та інші), зводяться до оновлення змісту освіти, форм та методів управління навчальним закладом, підвищенню компетентності управлінців усіх рівнів. Необхідність розробки теорії методів управління обумовлена рівнем розвитку вітчизняної теорії внутрішкільного управління та її основних складових.

Методи управління в освіті вивчалися такими науковцями, як О. Адаменко, В. Григораш, Л. Даниленко, Т. Десятов, Л. Калініна, С. Каркліна, В. Крижко, Е. Павлютенков, В. Пікельна, В. Сухомлинський, Є. Хриков, П. Худоминський, М. Черпинський та інші. Найчастіше авторами вивчалися поняття, класифікації, номенклатури методів управління та їх застосування. Однак спеціального дослідження проблем розвитку теорії методів управління в школі у вітчизняній педагогічній теорії у другій половині XX – початку XXI ст. не проводилося.

Метою статті є визначення тенденцій розвитку теорії методів управління загальноосвітнього навчального закладу в другій половині XX – початку XXI століття.

Першою тенденцією в розвитку теорії методів управління загальноосвітнім навчальним закладом можна вважати ***трансформацію положень з теорії менеджменту.*** При вивченні понятійного апарату методів управління, їх класифікацій, номенклатури, засобів використання, найчастіше науковці розглядають їх з позиції впливу. В своїх дослідженнях вони, як правило, переносять теорію соціального управління на теорію управління освітою. За таких умов розвиток теорії методів управління школою носить аналоговий характер, при якому науковці дублюють підхід, класифікацію, номенклатури методів управління за тим чи іншим напрямом. Значне перенесення позицій менеджменту в практику освіти не завжди є позитивним.

Другою тенденцією в розвитку теорії методів управління в школі є ***збільшення кількості публікацій*** за цим питанням та вживаності поняття методи управління. Починаючи з 90-х років XX ст. та до початку XXI ст. автори при вивченні окремих питань управління звертають свою увагу на методи управління, виокремлюючи параграфи або розділи в своїх публікаціях, монографіях, дисертаціях. Збільшується загальна кількість

вживаних термінів, які пов'язують з методами управління, активно використовується поняття, особливо якщо порівнювати з 50–70-ми роками XX ст. Але не дивлячись на зростання зацікавленості науковців до теоретичних проблем управління, часто об'єм змісту, який би розкривав сутність методів управління школою, складає пару сторінок, а іноді й менше, інформація дублюється. В таких випадках розвиток теорії методів управління носить компілятивний характер.

З іншого боку, при вивченні розвитку теорії методів управління в школі простежується тенденція до ***різних поглядів науковців з цієї проблеми***. Існує багато вчених та практиків, позиції яких відрізняються в понятійно-категоріальному апараті, класифікаціях, номенклатурі методів управління. Вивчаючи літературу з питань управління школою та тлумачення поняття «методи управління», ми стикаємося з тим, що вітчизняні науковці не приходять до єдиної точки зору.

В теорії методів управління школою простежується позитивна ***тенденція до початку формування закономірностей та принципів, які встановлюють загальні явища та необхідні зв'язки в системі методів управління,*** але чітко сформованих законів чи принципів ще немає.

Вивчаючи закономірності та принципи внутрішкільного управління Є. Хриков робить висновок, що досягнутий рівень розвитку школознавства кінця XX ст. не дозволяє розробити цілісну систему закономірностей, що охоплює всі сторони внутрішкільного управління [5, с. 56–61]. В свою чергу методи управління виступають в якості способів реалізації принципів, відмічає П. Худоминський [3, с. 62]. Л. Калініна з Т. Капустеринською приходять до висновку, що методи базуються на законах і принципах управління, через них реалізуються управлінські функції та управлінська діяльність [2, с. 17].

Науковці в своїх дослідженнях відмічають, що методи управління базуються на певних тенденціях, відповідних закономірностях і пов'язані з принципами управління навчальними закладами. Але досі немає чіткого формулювання цих залежностей, закономірностей або принципів, які визначають функціонування методів. Це може свідчити про початкову стадію розвитку теорії методів управління.

В розвитку теорії методів управління наступною є тенденція до ***описового характеру досвіду роботи шкіл, а не експериментальній перевірці*** тих чи інших фактів.

Починаючи з 50-х років XX століття, особливе місце серед дослідників в галузі теорії управління займали керівники та працівники освіти. На сторінках науково-педагогічних журналівцих часів ми знаходимо багато статей, присвячених внутрішкільному контролю, організації праці та діловодству, роботі з кадрами, організації навчального процесу. Особливістю публікацій періоду 50–60-х років було те, що майже не зустрічаються теоретичні роботи, більшість має описовий характер досвіду.

У 60-ті роки теорія управління освітою продовжувала розвиватися

повільно-еволюційним шляхом поступового накопичування нових знань. Посилюється увага фахівців до теоретичних засад управління починаючи з 70-х років XX ст. Набуває розвитку понятійно-термінологічний апарат теорії методів управління. У публікаціях починає змінюватися співвідношення представленого теоретичного та емпіричного матеріалу.

Така динаміка співвідношення теоретичних та емпіричних знань в теорії управління простежується і на початку 80-х років. Лише з кінця 90-х років ситуація дещо змінюється з появою робіт В. Григораш, Л. Даниленко, О. Мармази, Є. Павлютенкова, В. Пікельної, Є. Хрикова, автори починають вивчати термінологію апарату теорії методів управління, моделювання в системі методів управління. Факти емпіричних досліджень в дисертаціях кінця 90-х свідчать про початок інноваційного характеру розвитку теорії методів управління школою. Але кількість таких досліджень в порівнянні з загальною кількістю публікацій дуже мала.

Наступною можна виділити ***тенденцію до демократизації*** методів управління загальноосвітнім навчальним закладом. Кінець 50-х – початок 60-х років був періодом хрущовської відлиги та розвитком демократизації суспільного управління в державі. Однак в ті часи одним із головних завдань управлінської діяльності в школі вважався контроль діяльності вчителів, а головну роль в управлінні школою відігравав директор. Ідеї єдиноначальності простежуються практично в кожній публікації стосовно внутрішкільних питань. Цей факт дає змогу зробити висновок, що в практиці управління 50–60-х років переважали методи прямого впливу на підлеглих. У 60–70-ті роки в теорії та практиці управління почався інтенсивний пошук форм і методів управління направлених на розвиток демократичних тенденцій.

В періодизації реформування шкільної освіти Л. Березівської, початок демократизації в розвитку теорії управління простежується з періоду зародження демократичних змін на тлі реформи загальноосвітньої і професійної школи та визрівання національної реформи освіти (1984–1991) [1, с. 42]. Реформою передбачено істотну зміну стилю і методів керівництва школою, упорядкування системи інспекторського контролю за роботою шкіл, різке скорочення потоку різного роду вказівок, звітів і запитів. В цей період глибоко досліджуються соціально-психологічні проблеми управління, питання розробки психологічних методів управління. В публікаціях з’являється увага до форм та методів управління, через які можливо демократизувати процес управління школою. На початку 2000-х переважає авторитаризм, маскований під демократизм, про що свідчить велика кількість конфліктів, для розв’язання яких директорам та їх заступникам бракує психологічної компетентності [4, с. 33].

Наступна тенденція в розвитку теорії методів управління – це ***зміна співвідношення між групами методів.*** На сучасному етапі ці зміни простежуються в переході від методів прямого впливу на ті, що пов’язані з ефективністю роботи навчального закладу. Значне місце в діяльності керівників посідають методи, пов’язані з одержанням інформації, моделю-

ванням педагогічних систем, системним проектуванням, плануванням шляхів їх реалізації, розробленням методичної інформації**.**

В розвитку теорії методів управління школою простежується ***тенденція підсиленої уваги науковців до факторів та умов, від яких залежить вибір методів управління.***

Характерною тенденцією сучасного менеджменту є відмова від класичних принципів менеджменту, що пов'язуються із впливом управління на внутрішні фактори організації, та збільшення уваги до проблем адаптації, гнучкості до постійно змінюваних умов зовнішнього середовища. В своїх дослідженнях теорії управління школою автори приділяють велике значення проблемі створення педагогічних умов. Вони повязують їх з методами управління, класифікують як методи управління для створення умов, наводять факти, які необхідно враховувати при виборі методів та алгоритми при їх виборі. Ще П. Худомінський писав, що вибір методів управління залежить від специфіки об'єкту, що управляється та закономірностей його розвитку [3, с. 60].

В різних умовах на діяльність організації впливає система взаємопов'язаних і взаємозалежних факторів, таких як: людський, інформаційний, фактор праці, група системних факторів [2, с. 18–19]. В публікаціях наведено факти, які необхідно враховувати при виборі методів управління, оскільки самі по собі методи управління не можуть бути оптимальними і неоптимальними поза конкретних умов.

Але нам цікаво, які саме фактори впливали на розвиток теорії методів управління. Спираючись на закон обумовленості розвитку педагогічної науки зовнішніми і внутрішніми факторами та з'ясовані тенденції, ми можемо проаналізувати ці фактори. До внутрішніх факторів відносимо рівень накопичених педагогічних знань, який простежується з 50-х років XX ст. в якості опису педагогічного досвіду аж до 80-х років з переходом до розміреного розвитку теоретичних засад управління, в тому числі і методів управління. Опора на фактор логіки розвитку педагогіки простежується в спиранні наукових досліджень на накопичені раніше знання, особливо при формуванні понятійного апарату та класифікацій методів управління. Розвиток теорії методів управління кінця XX – початку XXI ст. відповідає об'єктивним соціальним потребам практики, таким, як демократизація, зміна співвідношення між групами методів в бік непрямих методів управління, цільове та проектне управління, запровадження інноваційного підходу та інші. В період радянських часів на розвиток теорії методів управління значно впливали ідеологічні чинники, що відображалися в тотальному контролі діяльності як вчителів, так і керівників навчальних закладів та порушували логіку розвитку педагогічної науки. На активізацію наукових досліджень в напрямі теоретичних основ методів управління школою значно вплинули формування теорії управління освітніми установами, як самостійної галузі педагогічної науки, міжгалузева структура педагогіки, наявність підготовлених науковців. Це підтверджується збільшенням публікацій, починаючи з 90-х років

XX ст., науковці в своїх дослідженнях спираються на положення з теорії менеджменту та загальну теорію управління освітою, з'являються дисертації, в яких методи управління розглядаються в контексті інших питань управління.

До зовнішніх факторів розвитку теорії методів управління можна віднести: об'єктивні потреби виховання; рівень розвитку суміжних наук; умови діяльності вчених; законодавча база системи управління. Ці фактори особливо ярко простежуються в періоди кінця 60-х**, коли особлива увага приділялася питанням наукової організації праці,** в середині 80-х, коли створилися умови для перегляду освітньої та управлінської парадигм, в 90-ті в період проголошення самостійності України та соціально-економічних і політичних змін в суспільстві.

Виявлені тенденції розвитку теорії методів управління в загальноосвітньому навчальному закладі свідчать, що в більшій мірі на розвиток теорії методів управління в загальноосвітній школі впливали внутрішні фактори. Процес розвитку іде поступово, починаючи з періоду накопичення емпіричного матеріалу(50–60-ті роки XX ст.).Далі розвиток теорії методів управління іде шляхом накопичення та узагальнення емпіричних фактів, не випереджуючи управлінську практику(70–80-ті роки XX ст.). Період теоретичного узагальнення (90-ті роки XX століття по сьогодення)характеризується активним застосуванням та формуванням понятійного апарату, розробкою класифікацій, в тому числі тих, що відображають демократизацію процесу управління, інноваційний характер управління школою, методи освітнього моніторингу, методи управління в нових умовах. Виявлені тенденції та періоди розвитку теорії методів управління на основі аналізу науково-теоретичних та методичних робіт вчених і практиків створюють можливості для практичного використання накопиченого історико-педагогічного досвіду, а також визначають зміст внутрішкільного управління, їх усвідомлення повинно стати основою для вибору орієнтирів подальших досліджень, спрямованих на удосконалення теорії управління освітою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березівська Л. Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія / Л. Березівська // Шлях освіти. – 2010. – № 1. – С. 37–42.
2. Калініна Л. М. Проект інноваційної школи: стратегічне планування, управління інноваціями / Л. М. Калініна, Т.Д. Капустеринська. – Х. : Основа, 2007. – 96 с. – (Б-ка журналу «Управління школою»; Вип. 4(52)).
3. Основы внутришкольного управления / под ред. П. В. Худоминского. – М. : Педагогіка, 1987. – 168 с.
4. Розгон Б. Психологічні аспекти управління навчальним закладом / Б. Розгон // Рідна школа. – 2000. – № 4. – С. 33–36.
5. Хриков Е. Н. Теоретические основы внутришкольного управления / Е. Н. Хриков. – Луганск, 1999. – 118 с.